

PONTE-IZENAK, ESPAINIA-FRANTZIETAKO ESKUALDE- -PROBINTZIEN ETA EUROPAKO TOPONIMIA HISTORIKOA

Leioa, 1994.10.06
Xabier Kintana

1. PONTE-IZENAK

Ponte-izena diogunean pertsonari jaiotzean jartzen zaion izen be-reizgarria adierazi nahi dugu. Dakigunez, oraintsu arte, gure artean izen hori jaiio berriari bataiatzeko orduan ezarri ohi zitzaion, baina egia da gaur egun, maiz erregistro zibilean besterik ez dela ezartzen. Edonola ere, *luma*, *arlo*, *zeru* edo *harrobi* hitzen kasuan bezala, tradiziozko izen zaharrek sarritan geroagoko kontzeptu berriak aipatzen segitzeko duten ohiturari jarraituz eta lehenaldiaren oroipen gisa, bego horrela.

Gutxi dira, izan, kristautu aurreko euskaldunen artean erabiltzen eta guregana heldu diren pertsona-izen zaharrak. Edonola ere, hortxe dira, besteak beste, **Eneko**, **Seniko**, **Andere**, **Bihotz** eta Akitaniako hilarrietan aurkituriko beste batzuk. Bestetik, kristautasunak bere fededunen artean saildu bibliko eta kristauen izenak hedarazi zituen, bestelakoak, paganismos-usainekoak nonbait, pixkanaka baztertu arte, Aro Berritik aurrera batik bat. Jokabide hau ez zen, bestalde, soilki gure artean gertatu, Europar mendebalde osoan baizik.

Horren kariaz, izen judu, greko eta erromatarrak (יַעֲקֹב *Ya'aqov*, Γεωργιος *Georgios*, *Petrus*...) gure artean barraiatu ziren, baina forma horiek, mendeetan zehar, nazio kristau bakoitzeko ohitura fonetikoetara egokituz joan ziren, jatorrizko sailduaren izena mintzaira eta dialekto ezberdinetan era bederaz agertu arte: **Jakue**, **Jaume**, **Jaime**, **Jacob**, **Jacques**, **James**, **Giacomo**, **Jakob**; **Jurgi**, **Jorge**, **Georges**, **Giorgio**, **Jürgen**, **Georg**; **Petri**, **Peru**, **Pero**, **Pedro**, **Pierre**, **Piero**, **Peter**... Aldaketa fonetiko berezi hauei esker sortu dira, hortaz, Europako hizkuntza guztien ponte-izenak, mintzaira horiek ofizialtasun-mailara iritsi ahala, jatorrizkoak bezain serio, duin eta dotore bilakaturik, lehenago izen horiek guztiok aldaki lokal edo txikikariak besterik ez baitziren, gaurko **Quico**, **Manolo**, **Perico**, **Curro**, **Pepe**, **Goyo**, edo **Monchín** bezalatsu.

Greko-latindar sailduaren jatorrizko izena geure hizkuntzaren fonetika eta ohituretara egindako moldaketen ondorioz, euskaldunok ere

izan ditugu horrelako izenak. Ponte-izen horiek antzinako dokumentuetan aurkitzen dira, Nafarroako artxiboetan batik bat, toponimian —gogorra ditzagun **Doneztebe**, **Donibane**, **Enekuri**, edo Unibertsitate honen ondoan dugun **Peruri** auzategia—, deituretan (**Petirrena**, **Mikeltorena**, **Martinena**, **Lopategi...**), eta kasu batzuetan literaturan ere bai, baina, egia esan, oroimen historiko hori luzaro ahantzia izan dugu, gure jendeen gainean Espainia-Frantzietako hizkuntza ofizialek eta administrazioak izandako eragin gogorragatik.

Joan den mendean Euskal Herrian ia ponte-izen guztiak erdara ofizial bietan jartzen ziren, eta euskal izenak, gordetzen ziren neurrian (**Peru**, **Manu**, **Mari**, **Patxi**, **Pantxika...**) baserritar edo famili kutsuko aldaki prestigiogabe eta arruntzat jotzen ziren, eta ezin pareka zitezkeen inola ere izen ofizial itxuraz dotoreagoekin.

Erdal ponte-izen horiek gure artean betetzen zuten kolonizazio kulturalaz lehenbiziko aldiz jabetu eta hori salatu zutenak Sabino Arana eta Elizalde izan ziren. Eta hori haustea erabaki ere bai. Horretarako, guztiok dakikezueenez, euskal izendegi propio bat plazaratu zuten, euskal jendeari bere nortasunaren lehenbiziko seinalean, izenean bertan, nazio-originaltasun eta hizkuntz burujabetasuna eskaintzeko.

Helburu hori, funtsean, gaurko guztiok ongi ulertu eta onartu arren, Aranak eta Elizalde, zoritxarrez, beren garaiko semeak izanik, ez zuten aldamenen guk gaur dugun dokumentazioa. Orduko artxiboak ia aztertu gabe zeuden, eta gure lehenaldian antzinako euskaldunek izandako egiazko izenak nolakoak ziren jakin ezinean, asmatzeari ekin zioten, maiz hala-holako erizpideekin.

Ondorioa hortxe dugu: alde batetik guztiz mesedegarria, euskaldunok geure buruak euskal izenez hornitzeko ohitura berreskuratzea alegia, baina bestetik, izen berriegi, asmatu eta tradizio gabeak, maiz, gainera, Espainiako debozio eta ohitura konkretuegiei plegatuegiak, garai bateko espainolen erlijio-hobespen masokista xamarrek (**Dolores**, **Socorro**, **Remedios**, **Rosario**, **Angustias**, **Martirio...**) eta beste hizkuntzetan gertatzen ez diren genero-mozioak (**Tomas/Tomasa**, **Jesús/Jesusa...**) konturatzeko gureganatuz.

Izen horiek, bestalde, gure artean arrakasta handia lortu arren —eta hortxe ditugu **Miren**, **Iñaki**, **Josu**, **Jone**, **Koldo**, **Aintzane** modukoak—, beren laborategiko itxura berriegi horrekin, ez digute balio izan hemengo nahiz kanpoko pertsonaia historikoak izendatzeko, eta horregatik **Kepa I.a Errusiakoa** edo **Perderika Prusiakoa** modukoei irrigarri eritziko genieke seguraski. Elizak berak ere, izen horiek gaurko euskaldunen ponteizentzat onartu arren, ez ditu erabiltzen teoriar horien iturburu diren

sainduak aipatzeko, eta Jesusi, Bataiatzaileari edo lehenbiziko aitasainduari ez zaie **Josu**, **Jon** edo **Kepa** esaten.

Gerraondoan, Espainiako gobernu nazionalistak, euskal, katalan eta galiziar izen guztiak galerazi zituen, eta horrek beste bide batetik abiarazi gintuen euskaldunok. Frankismoaren azken garaietan erregistro zibilak gaztelanian kiderik ez zuten izenak onartzean, besterik ezean, **Lourdes**, **Montserrat**, **Begoña**, **Arantzazu**, **Izaskun**, **Aitor**, **Itziar** eta era honetakoetan babestu ginen, hots, Ama Birjinaren gurkera-tokien, Erdi Aroko eta literatur tradizioko izenetan, azken belaunaldietan argi nabari denez. Edonola ere, Espainiako lege-murrizkeria horrek euskaldunoi geure iragan historikoa eten digu, homologazio gabeko izen pitxi xamarak erabiltzera bultzatuz.

Euskaltzaindiak —eta hemen ezin utz dezaket aipatzeke Jose Mari Satrustegiren lan eskerga— bere euskal izendegia behin eta berriro argitaratuz, gurasoei ponte-izen autorizatuak aukeratzeko modua eskaini nahi izan die, eta horren edizioak bistako mesedea egin du luzaro. Hor bestalde, Erdi Aroko izen jator asko biltzen ziren, Arana-Goiriren zerrendan ageri ez zirelako, administrazioari nolabait kontrabandoz sartuak.

Baina, izen berri eta maiz aski polit horiekin pertsona-izenen mailan arazoa atondu arren, halere ez daukagu inola ere oraino konpondurik saildu-izendegiaren hasierako problema hura, eta horren frogarik bikainena oraintsu argitaraturiko Biblia batuan ikus dezakegu, Elizak, nora ezean, **Pedro**, **Felipe**, **Esteban**, **Santiago**, **Moises**, **Abraham** moduko aldaki erabat espainolak onartu behar izan ditu eta. Jokabide horrek, gauden textuinguru honetan ulergarria izanik ere, ezin onartuzkoa dirudi Euskal Herri osorako hizkuntz batasunaren ikuspuntutik, eta bazterturik izan dugun arlo horren garrantzia erakusten digu.

Euskararen ofizialtasunak, bestalde, ponte-izenak askatasunez jartzeko aukera eskaintzeaz gainera, izen horiei bestelako funtzioa ere eman die espaldion, hots, irakaskuntzan pertsonaia historikoak zehazki ezaguteraztekoa. Textuliburu, entziklopedia, artikulua eta irakurgaiak hortxe daude, sailduen, enperadore, errege, aita sailduen eta bestelako jende ospetsu batzuen izenak euskaraz ongi nola jarri sarritan jakin gabe.

Euskaltzaindiak arlo honetaz ezer ez zioela eta, autore bakoitzak, zeinek bere kontutik, bere erantzuna eman dio eta nolabaiteko anarkia sortu da. Beharrezkoa zen, hortaz, norbaitek erizpide finko bat eskaintzea, eta gure Akademiak zeregin hori berari zegokiola uste izan du.

Horretarako, exonomastika-azpibatzeak ponte-izenen arloa bere gain hartu eta bilera eta eztabaida askoren ondoren, zuen aurrean ze-

rrenda batzuk prestatu eta aurkezten ditu, egin gogo dizkiezuen ohar, gehigarri edo zuzenketen zain. Oraingo lan hau, noski, ez dago bukatu-rik eta izendegi osoa amaitzeak lan-ordu asko eramanez dizkigu oraino, baina geroagoko lan horren aintzindari gisa, oraingoan ehun bat pertso-na-izen eskaintzen ditugu, ia erabateko akordioz hautatuak.

Izenok aukeratzeko, alde batetik, geure tradizio zaharra aztertu dugu, lehen esan bezala, literatura, artxibo eta toponimiakoa. Ahal zela-rik, beti ahalegindu gara ponte-izen eredu bakarra eskaintzen, horrekin pertsonaia historikoa izendatu ahal izateko, baina inoiz euskalkietako aldakiak edo eta frantses eta espainol eraginpeko erak ere jarri ditugu, bi-garren mailan bada ere (**Laurenti**, *Lorentzo*; **Petri**, *Peru*, *Piarres*, *Pedro*).

Joan den mendetik hona Europako beste mintzaireratik heldu zaiz-kigun tradizio berriko izenetan ez da beti posible izan era bakarra emate-a, eta ipar eta hegoalderako bariantek edo egokitzapenak eskaintzen ditugu (**Frederik(o)**, **Albert(o)**, **Alfred(o)**, **Henrik(e)**). Gogoratu beharra dago oinarrizko ponte-izenen ondoan maiz horien aldaki hipokoristiko pitxiagoak ere badirela (**Pello**, **Betiri**, **Txeru**, adibidez). Hauek, noski, la-gun ezagunen izenak izan daitezke, baina ez zaizkie pertsona historiko edo sailduei aplikatu behar, erdaraz ***San Perico**, ***San Goyo** edo ***San Quico** gisakorik ez dagoen bezalaxe. Berdin jokatu da **David/Dabid**, **Valentin/Balentin**, **Venanzio/Benanzio** moduko bikoteetan, v-duna bere-ziki saildu edo pertsonaia historikoa aipatzeko eta b-duna ohiko euskal izentzat utzirik.

Honi buruz, ez dugu ahanzi behar latindar tradizioa, hispano-fran-tsesa bereziki, arlo honetan azkoz ere hertsia goa dela anglosaxoi, ger-maniar eta eslaviarrena baino, hauek sailduentzat izen bakarra onartu arren, aldaki txikikiariak gaurko pertsonen izen serioztat inolako lotsarik gabe hartzen baitituzte, **Jimmy Carter**, **Bill Clinton**, **Willy Brandt** edo **Yuri Gagarin**-en kasuan nabari denez. Gogora dezagun, aldiz, ez dugula oraintsu arte jakin hemen luzaro pairaturiko diktadorearen ohiko izena, **Don Francisco** barik, **Paco** zenik.

Genero-mozioaz hitz bi. Hizkuntza gehienetan izen batzuk berez gizonetzkoenak izaten dira (**Marko**, **Ibon**, **Xabier**, **Jurgi**), eta beste batzuk, aldiz, emakumezkoenak (**Agata**, **Teresa**, **Pilare**, **Margarita**); Espainolez, ordea, ohitura handia dago genero batetik bestera pasatzeko, -a/-o bu-kaerak aldatu edo erantsiz: **Jose/Josefa**, **Adolfo/Adolfa**, **Helena/Helenio**, **Esmeralda/Esmeraldo**.

Guk ez dugu uste erdal bide hau mimetismoz onartu behar denik. Badira, bai, aspaldiko tradizioz dauden bikoteak (**Joanes/Joana**, **Petri/Petra**, **Mikel/Mikela**, **Anton/Antoni**, **Paulo/Paula**...) eta on da horiek be-

ren horretan gorde eta mantentzea, baina **Edurne**-ren parean ***Edurno** gisakoak proposatzen hasia gehiegikeria litzatekeelakoan gaude.

Buka dezadan lehen parte hau. Euskaldunok europarrak gara, eta mendebaldeko zibilizazioaren partaide. Hortaz, Europako kultur inguru honetan dauden ohitura onomastikoak ezin ditzakegu bazterrean utz. Oraingo urrats honekin, Euskaltzaindiak gure herriari ondare lexiko hori berreskuratzeko bide bat eskaini nahi dio, bai histori lanetan aplikatzeko eta bai, interesatuek hala nahi izanez gero, geure buruei ipintzeko ere.

2. SPAINIA-FRANTZIETAKO ESKUALDE-PROBINTZIEN ETA EUROPAKO TOPONIMIA HISTORIKOA

Deus gutxi gehi dezaket, lehenago esan ez dudarik, gure inguruko eskualde-probintzien eta europar toponimoez.

Hemen ere beharrak zaharra merkatura darama. Eta gure artean premia hori ofizialtasuna izan da. Ofizialtasunik gabe geunden bitartean munta gutxi zuen idazleok herri bati **Gernika**, beste batek **Gernike** eta hurrengoak **Gerrinke** esateak. Udal horrek bere burua izendatzeko era ofiziala behar izan zuenetik, ordea, era bakarra behar. Eta Euskaltzaindia, Autonomi Elkartearen eta Nafarroako Gobernuaren aholkuemailea denez gero, erakundeek berek hala eskaturik, Euskal Herriko toponimia bildu eta finkatzen hasi zen. Horren lehen emaitza, dakigunez, Euskal Herriko Udalen izendegia izan genuen. Hori ere ez da lan osoa izan: auzategi, ibai, mendi etabarren izendegia ez da oraindik erabat burutu, hor lanean ihardun arren.

Baina errepide-seinale eta mapen premiez gainera, irakaskuntza dugu ate-joka. Urtero geografi eta histori liburu mordoa plazaratzen da euskaraz, anitz mila ikasleren —eta irakasleren— jakinmina asetzeko. Idazleok horretan zalantzan aurkitzen gara: nola idatzi, **Madrid** ala **Madril**, **Barcelona** ala **Bartzelona**? Nola esan behar dira euskaraz **Santa Sede**, **Imperio Austro-Húngaro** edo **Los Estados Pontificios**? Komunikabideetako kazetariak ere hortxe ditugu, aiduru, noiz bata eta noiz bestea erabiliz, aiko-maiko, nora jo ez dakitela.

Egia da, orain eguneroko agertzen zaigun beharrizan egiazko honi erantzuteko, Euskaltzaindiak jadanik 1975.ean Estatuaren izenak delako proposamena atera zuela, begi onez ikusia baina erabat onetsi gabea, besterik ezean orain arte askorentzat gidari izan dena, baina Exonomastika-azpibatzerdea eratu arte ez zaio arazo honi behar den zehaztasunaz heldu, horren premia, lehenago esan dudanez, praktikoa barik teorikoa zelako, batez ere.

Euskaltzaindiaren ondotik zenbait autorek eta taldek beren liburuak plazaratu dituzte, erabakizun zeuden exonimoez nork bere proposamen interesgarriak eginez. Lan baliotsua egin dutela ezin uka, eta zorionez kasu askotan batera jokatu dute, kontutan hartzeko puntua berau, baina halere, proposamen horiek partikular gisa plazaratzen ziren, atzean dudagabeko erakunde baten autoritaterik gabe.

Beraz, azkenean, Euskaltzaindiak, azpibatzerde honen bitartez, zerrenda batzuk prestatu ditu, lantzaren punta gisa, atzetik datozkeenen gidari.

Zergatik zerrenda hauek eta ez beste batzuk? galde dezake norbaitek. Erantzun bat baino gehiago eskain daitezke. Alde batetik, noski, nonbaitetik hasi behar, eta bestetik, hastekotan, maiztasun eta erabilera handiko hitzetatik hastea hobe. Hortaz, gure irudiko, pertsona-, Estatu-, eta munduko akzidente geografikoen izenez landa, auzo ditugun Frantzia eta Espainiako eskualde-probintziak eta gu kokaturik gaudeneko Europa honetako eta inguruetako toponimo historikoak lehenbailehen erabakitzeko kontuak ziren, hurbiltasun-arrazoiak zirela medio.

Lanean hasi baino lehen, batzordekideok erizpideak finkatzen ahalgindu ginen, erabakiak bateratsu eta koherentziaz hartzeko. Bidezkoa denez, ez gara guztiok xehetasun guztietan batera etorri, eta ikuspegi aberasgarri bezain interesgarriak eztabaidatu behar izan ditugu, azkenean, elkarrizketaren bidez eta gehienek akordioaz jokatu.

Jarraipide nagusia tradizioko datuak inbentariatzea eta ahalik eta gutxien asmatzea izan da. Euskaraz gorderiko exonimo zaharrak (**Madril, Palentzia, Bartzelona, Flandes, Londres, Erroma, Jerusalem...**) heldu zaizkigun eran utzi ditugu, eta gainerakoetan aldaketa grafiko eta fonetiko beharrezkoenak besterik ez ditugu sartu.

Kontutan eduki behar da inguruko hizkuntzek ofizialtasuna lortu zuten garaian, modan zegoela kanpoko izenak erabat asimilatzeke joera. Mende honen erdialdetik hona, aldiz, nazioarteko jokabidea guztiz bestelakoa da, eta dirudienez, hiztunen kultur eta eleaniztasun maila gorago doan neurrian, are pitxiago egiten zaigu kanpoko izenak jatorrizkoak ez diren grafietan irakurtzea.

Behiala gaztelaniaz **Gutemberga, Alberto Durero, Carlos Marx, Vladimiro Lenin, Moscovia, Matrique** edo **Tolosa** deiturikoak adibidez, **Gutenberg, Albrecht Dürer, Karl Marx, Vladimir Lenin, Moscu, Maastricht** eta **Toulouse** bilakatu zaizkigu, eta egunotan, bertakoen eraginez, **Sri Lanka, Taiwan, Beijin, Tokyo, Tbilisi, Donostia, Gasteiz, Lleida, Girona** edo **Yerushalayim**, adibidez, bidea egiten saiatzen dira, oraintsu arteko **Ceilán, Formosa, Pekín, Toquio, Tiflis, San Sebastián, Vitoria, Lérida, Gerona** eta

Jerusalén-en ordez. Guk geure ofizialtasuna oraintsu lortu dugu, hogei-garren mendearen bukaeran, nazioarteko erizpide hauek nagusi direnean, lau mende lehenagoko erizpide lokalista haiek jadanik modaz pasaturik daudenean. Eta zentzuak gaurko eta hemengo korrontearekin bat jotea iradokitzen digula esango nuke.

Nazioartekotasunak aniztasuna onartzea eta kanpokotasuna errespetatzea dakar aldean, eta behiala arrotzat jotzen diren izenak eta grafiak, egun ezin utzizko exotikotasunaren seinaleztat estimatzen ditugu. Ez dut uste, adibidez, bertako Akademiaren hala esan arren, eta espainolek hizkuntz arloan hain garbi erakusten duten nazionalismoa gera behera, **güisqui**, **Irac**, **eusquera**, **quilo** edo **vodka** gisako idazkerek inoiz arakasta handia izango dutenik.

Horiek guztiok kontutan izanik, erdal *nc* eta *rc* taldeak (**Palencia**, **Valencia**, **Murcia**, **Barcelona**) euskarara ntz eta rtz jarri ditugu, oraindik gure artean bizi-bizirik dirauen fonetikara egokitzeko (**Palentzia**, **Valentzia**, **Murtzia**, **Bartzelona**), baina gainerako kasuetan c, ç, q, r-ss, v, w eta y letrak onetsi ditugu, toponimoen itxura optikoa gehiegi alda ez dadin, nekez onar baitaitezke, gure ustez, **Abila**, **Albazete**, **Balentzia**, **Balladolid**, **Extremadura**, **Kazerres**, **Kuenka** edo **Ziudad Erreal** gisako grafiak.

Inoiz toponimoen ondoko izen arrunta (**Principado**, **Comunidad Autónoma**, **Región**...) edo adjektiboa (**Alta**..., **Baja**...) itzuli behar izan dira, eta kasu gehienetan tradizioz ez genuenez gero, gaurko ohizko hizkuntzan erabiltzen diren hitzez baliatu gara: **Printzerria**, **Autonomi Elkartea**, **Eskualdea**... etab.

Gauza bera esan dezaket Europako eta inguruetako eskualde batzuez ere, hizkuntza ezberdinetan era banarekin agertzen baitira: **Selva Negra/Forêt Noire/Black Forest/Schwarzwald**; euskaraz **Oihan Beltza** gisa emana; edo **Tierra Santa/Terre Sainte = Herrialde Saindua; Creciente Fértil/Croissant Fertile = Ilgora Emankorra**... Hor batzordekideen arteko adostasun bila aritu gara, beti ere aurretik argitaratu eta literaturan erabiliriko formak gozoan izanik.

Hona hemen beraz, orain arte egindako lana. Berriro gogoratu nahi dizuet ez dela osoa, ez eta hobezina ere. Ibilian hasteko, eta idazle, irakase eta kazetariaren behinbehineko premiei erantzuteko moldatu da, aurrera segitzeko asmoz. Ikus eta arretaz irakur ezazue. Litekeena da hor lapsus, hutsune larririk, ahaztura eta okerren batzuk aurkitzea, gizakiak baikara. Holakorik aurkituz gero edo eta bestelako proposamenik baldin badituzue, otoi, egizkiguzue; ideia guztiak arretaz aztertuko ditugu.

Eskerrik asko.